

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ ખાતે

આર/સ્પેશિયલ ક્રિમિનલ અપ્પિકેશન નં. ૩૩૬૭/૨૦૧૮

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

સહી/-

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના રીપોર્ટર્સને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી છે?	હા
૨	રીપોર્ટરને મોકલવામાં આવે કે નહીં?	હા
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા માંગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતીય બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈ હુકમના અર્થઘટન અંગે કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સમાયેલ છે?	ના

આ ચુકાદો તાબાના ન્યાયતંત્રમાં પરિપત્રિત કરવો

રાકેશભાઈ મગનભાઈ બારોટ

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(ઓ) નં. ૧ વતી શ્રી એમ.પી. ઠાકુર (૧૯૮૧)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ વતી શ્રી કુમાર એચ. ત્રિવેદી (૯૩૬૪)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ વતી સુશ્રી મોક્ષા ઠક્કર, એ.પી.પી.

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી. પારડીવાલા

તારીખ : ૨૯/૦૧/૨૦૧૯

સીએવી ચુકાદો

૧. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળની આ અપિલકેશન દ્વારા,
અરજદાર – મૂળ આરોપી ક્રિમિનલ કેસ નં. ૩૧૪૫/૨૦૧૪ માં અપિલકેશન

એક્ટિવિટી ૧૨૮ નીચે ત્રીજા એડિશનલ સિવિલ જજ, હિંમતનગર દ્વારા તારીખ ૨૭મી માર્ચ, ૨૦૧૮ ના રોજ પસાર કરવામાં આવેલા હુકમની કાયદેસરતા અને માન્યતા સામે પ્રશ્ન ઉઠાવે છે.

૨. રેકર્ડ પરની સામગ્રી પરથી જણાય છે કે હાલના સામાવાળા નં. ૨ – મૂળ ફરિયાદીએ હાલના અરજદાર વિરુદ્ધ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ, હિંમતનગરની અદાલતમાં એક ખાનગી ફરિયાદ દાખલ કરી હતી. આ ફરિયાદ ક્રિમિનલ કેસ નં. ૩૧૪૫/૨૦૧૪ તરીકે નોંધવામાં આવી છે અને તે આજની તારીખે ચીફ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ, હિંમતનગરની અદાલતમાં પેન્ડિંગ છે. અરજદાર – મૂળ આરોપીએ અપિલકેશન એક્ટિવિટી ૧૨૮ દાખલ કરી હતી, જે નીચે મુજબ વંચાય છે :

“ ૧) હાલની બાબત આરોપીના પુરાવાના તબક્કે છે.

૨) અદાલતે સોગંદ પર આરોપીનો પુરાવો સ્વીકારવાનો ઇનકાર કર્યો છે, તેથી, હાલની અપિલકેશન દાખલ કરવી જરૂરી છે.

૩) આ અપિલકેશન બેંકિંગ એસોસિએશન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા ના કેસમાં તારીખ ૨૧.૦૪.૨૦૧૩ ના રોજ આપવામાં આવેલા ચુકાદા પર આધાર રાખીને કરવામાં આવી છે, જેના દ્વારા દેશની તમામ અદાલતોને તેમાં સમાવિષ્ટ સૂચનાઓનું પાલન કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો છે.

“૧૩૮ ના કેસોના ઝડપી નિકાલ માટે બોમ્બે અને કોલકાતા હાઈકોર્ટના પ્રયાસોની પ્રશંસા કરતાં સર્વોચ્ચ અદાલતે, છેવટે ૧૩૮ ના કેસોના ત્વરિત અને ઝડપી નિકાલ માટે દેશની તમામ ફોજદારી અદાલતો દ્વારા પાલન કરવામાં આવનાર નીચે મુજબની કાર્યપદ્ધતિ નક્કી કરી હતી. આ કાર્યપદ્ધતિઓનો સાર નીચે મુજબ સંક્ષિપ્ત કરી શકાય છે:

“દેશની સર્વોચ્ચ અદાલતે નેગોશિયેબલ ઈન્ટરવ્યુએન્સ એક્ટની કલમ-૧૩૮ ની ફરિયાદોનો ઝડપી નિકાલ કરવા નિર્દેશો આપ્યા છે. સદર નિર્દેશો આ સાથે જોડેલા ચુકાદામાં છેલ્લે દર્શાવેલ છે. હું વિદ્વાન અદાલતને તેમાંથી પસાર થવા વિનંતી કરું છું. ફકરા-૫ માં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે “વિદ્વાન અદાલતોએ મૌખિક રીતે નોંધવાને બદલે સોગંદ પર સાક્ષીના પુરાવા સ્વીકારવા જોઈએ. જ્યારે વિદ્વાન અદાલત બોલાવે ત્યારે ઉલટતપાસ માટે હાજર રહેવા વિદ્વાન અદાલત ફરિયાદ પક્ષ અને આરોપીના સાક્ષીઓને નિર્દેશ આપી શકે છે.””

જ) માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે માંડવી કોઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ વિ. નિમેષ ઠાકોર ના કેસમાં આપેલા નિર્ણયને ધ્યાનમાં લીધા પછી આ ચુકાદો આપ્યો છે અને તેથી, આ ચુકાદામાં આપવામાં આવેલા નિર્દેશોનું દેશની તમામ અદાલતો દ્વારા પાલન થવું જોઈએ.

પ) હાલની અપ્લિકેશનનો નિકાલ કરતાં પહેલાં, અદાલતે ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ કે, “અદાલતોએ માત્ર કાયદાઓનું જ પાલન કરવું જોઈએ એટલું જ

નહીં, પરંતુ તેમણે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્દેશોનું પણ પાલન કરવું જોઈએ.”

ઉપરોક્ત સંજોગોમાં, આ અપિલિકેશન રજૂ કરીને અમે, આરોપી, તેમજ અમારા સાક્ષીઓ, સરતપાસ તરીકે સોગંદનામા પર અમારો પુરાવો આપવાનો પ્રસ્તાવ મૂકીએ છીએ. તેથી, આરોપી તેમજ આરોપીના સાક્ષીઓનો સરતપાસ તરીકે સોગંદનામા પર પુરાવો આપવા માટે યોગ્ય હુકમ પસાર કરવામાં આવે.”

૩. નીચેની અદાલતે અપિલિકેશન એક્ટિવિટી ૧૨૮ નો ન્યાયનિર્ણય કર્યો હતો અને મેસર્સ માંડવી કોઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ વિ. નિમેષ બી. ઠાકોર, (૨૦૧૦) ૩ એસસીસી ૮૩ માં નોંધાયેલ કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર મજબૂત આધાર રાખીને તેને નામંજૂર કરી હતી.

જ. અપિલિકેશન એક્ટિવિટી ૧૨૮ નીચે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા હુકમથી અસંતુષ્ટ થઈને, અરજદાર – મૂળ આરોપી આ અપિલિકેશન સાથે આ અદાલત સમક્ષ ઉપસ્થિત થયા છે.

પ. અરજદાર વતી ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ઠાકુરે ભારપૂર્વક રજૂઆત કરી હતી કે ટ્રાયલ કોર્ટે વાદગ્રસ્ત હુકમ પસાર કરવામાં ગંભીર ભૂલ કરી છે. વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, મેસર્સ માંડવી કોઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય, (૨૦૧૪) ૫ એસસીસી ૫૯૦

માં નોંધાયેલ ઇન્ડિયન બેંક એસોસિએશન અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના પાછળથી આવેલા નિર્ણય સાથે સીધા સંઘર્ષમાં છે. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે ઇન્ડિયન બેંક એસોસિએશન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના તાજેતરના ચુકાદાને ધ્યાને લેતાં, આરોપીને સોગંદનામા પર પોતાનો પુરાવો રજૂ કરવાનો અધિકાર છે. આવા સંજોગોમાં, વિદ્વાન વકીલ અરજ કરે છે કે આ અપિલિકેશનમાં વજૂદ હોવાથી, તેને મંજૂર કરવામાં આવે અને વાદગ્રસ્ત હુકમ રદ કરવામાં આવે. વિદ્વાન વકીલ અરજ કરે છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલી અપિલિકેશન એક્ટિઝબિટ ૧૨૮ મંજૂર કરવામાં આવે.

૬. બીજી તરફ, સામાવાળા નં. ૨ – મૂળ ફરિયાદી વતી ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી કુમાર ત્રિવેદી દ્વારા આ અપિલિકેશનનો સખત વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. શ્રી ત્રિવેદી રજૂઆત કરશે કે અપિલિકેશન એક્ટિઝબિટ ૧૨૮ ને નામંજૂર કરવામાં ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા કોઈ ભૂલ, કાયદાની કોઈ ભૂલની તો વાત જ શું, કરવામાં આવી હોવાનું કહી શકાય નહીં. શ્રી ત્રિવેદી રજૂઆત કરશે કે મેસર્સ માંડવી કોઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય ખૂબ જ સ્પષ્ટ છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે કાયદો પ્રસ્થાપિત કર્યો છે કે સદર અધિનિયમની કલમ ૧૪૫(૧) ફરિયાદીને સોગંદનામા પર પુરાવો આપવાનો અધિકાર આપે છે, પરંતુ આરોપીને આવો કોઈ સમાન અધિકાર આપવામાં

આવ્યો નથી. ઉપર જણાવેલા આવા સંજોગોમાં, શ્રી ત્રિવેદી અરજ કરે છે કે આ અપ્લિકેશનમાં કોઈ વજૂદ ન હોવાથી, તેને નામંજૂર કરવામાં આવે.

૭. પક્ષકારો વતી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલશ્રીઓને સાંભળ્યા પછી અને રેકર્ડ પરની સામગ્રીનું અવલોકન કર્યા પછી, મારી વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થતો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે, શું નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળની ફરિયાદનો આરોપી સોગંદનામા પર પોતાનો પુરાવો રજૂ કરવા હકદાર છે કે કેમ.

૮. મૂળ ફરિયાદી વતી ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી ત્રિવેદીની એ રજૂઆતથી હું પ્રભાવિત થયો નથી કે સદર અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ આરોપીને બાકાત રાખે છે અને માત્ર ફરિયાદી અને તેમના સાક્ષીઓને જ સોગંદનામા પર તેમનો પુરાવો આપવા હકદાર બનાવે છે.

૯. સદર સંહિતાની કલમ ૪, અન્ય બાબતો સાથે, જણાવે છે કે કોઈપણ અન્ય કાયદા (એટલે કે આઈપીસી સિવાયના અન્ય કાયદાઓ) હેઠળના તમામ ગુનાઓની તપાસ, પૂછપરછ, ઇન્સાફી કાર્યવાહી અને અન્યથા વ્યવહાર સદર સંહિતાની જોગવાઈઓ અનુસાર કરવામાં આવશે, પરંતુ તે અન્ય બાબતો સાથે આવા ગુનાઓની ઇન્સાફી કાર્યવાહી કરવા કે તેની સાથે વ્યવહાર કરવાની પદ્ધતિનું નિયમન કરતા તે સમયે અમલમાં રહેલા કોઈપણ કાયદાને આધીન રહેશે. સદર અધિનિયમ એવો કાયદો છે જે કલમ ૧૩૮ હેઠળના ગુનાની ઇન્સાફી કાર્યવાહી કઈ રીતે ચલાવવામાં આવશે તેનું નિયમન કરે છે. તેથી, સદર સંહિતા

દ્વારા નિર્ધારિત કાર્યપદ્ધતિનો અમલ સદર અધિનિયમ દ્વારા નિર્ધારિત કાર્યપદ્ધતિને આધીન છે, અને સદર અધિનિયમની જોગવાઈઓની અધિભાવી અસર રહેશે. ધારાસભાનો આ આશય સદર સંહિતાની કલમ ૫ દ્વારા પણ દર્શાવવામાં આવ્યો છે, જે સદર સંહિતા અમલમાં આવતાં, ખાસ કાર્યપદ્ધતિ નિર્ધારિત કરતા પ્રવર્તમાન વિશેષ અને સ્થાનિક કાયદાઓને, અન્ય બાબતો સાથે, સુરક્ષિત રાખે છે.

૧૦. સદર અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ ની શરૂઆત "સદર સંહિતામાં સમાવિષ્ટ કંઈપણ હોવા છતાં...." શબ્દોથી થાય છે. તેથી, સદર અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ એ સદર સંહિતાની કલમ ૨૦૦ માં કલ્પના કરાયેલા સામાન્ય નિયમનો એક અપવાદ છે, કે ફરિયાદીએ વ્યક્તિગત રીતે હાજર રહીને અને અદાલત સમક્ષ સોગંદ પર નિવેદન આપીને પોતાનો પુરાવો આપવો જરૂરી રહેશે. કલમ ૧૪૫ એ સદર અધિનિયમના પ્રકરણ ૧૭ માં આવેલી છે જે "ખાતામાં ભંડોળની અપૂરતતાના કારણે અમુક ચેકો અનાદર થવાના કિસ્સામાં દંડ" સાથે સંબંધિત છે. સદર અધિનિયમની કલમ ૧૪૩ ના આધારે, સદર સંહિતામાં ગમે તે સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, સદર અધિનિયમના સદર પ્રકરણ ૧૭ હેઠળના ગુનાઓ ફર્સ્ટ ક્લાસ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ અથવા મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ઇન્સાફી કાર્યવાહી ચલાવવા પાત્ર છે અને સદર સંહિતા હેઠળ કલમો ૨૬૨ થી ૨૬૫, બંને સહિત, માં સમાવિષ્ટ સંક્ષિપ્ત ઇન્સાફી કાર્યવાહીને લાગુ પડતી કાર્યપદ્ધતિ, શક્ય હોય ત્યાં સુધી, આવી ઇન્સાફી કાર્યવાહીઓને લાગુ પડે છે.

૧૧. હવે તે સુવિદિત છે કે ચેકના આધારે કરવામાં આવતા વ્યવહારોને વધુ અસરકારકતા પ્રદાન કરવા અને વાણિજ્યિક જગતમાં ચેક દ્વારા ચૂકવણી કરવાની પ્રણાલીની કાર્યક્ષમતા અંગે લોકોના મનમાં વિશ્વાસ કેળવવાના હેતુથી સદર અધિનિયમમાં પ્રકરણ ૧૭ દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. જે વ્યવહારોમાં અવેજ ચેક મારફતે પસાર થાય છે, તેવા વ્યવહારોને હવે ચેક લખનારાઓ (ડ્રોઅર્સ) દ્વારા હળવાશથી લઈ શકાય નહીં, કારણ કે પક્ષકારો પૈકીના એક દ્વારા આપવામાં આવેલા ચેક અનાદર થવાના પરિણામે આવા વ્યવહારોનો ભંગ અમુક પરિસ્થિતિઓમાં દંડાત્મક પરિણામોમાં પરિણમશે. સદર અધિનિયમના પ્રકરણ ૧૭ નું વાંચન એ પણ દર્શાવે છે કે નિર્ધારિત કાર્યપદ્ધતિને ઓછી બોજારૂપ અને વધુ સુગમ બનાવવામાં આવી છે. કોઈપણ વાણિજ્યિક વ્યવહારમાં સમય અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે, અને એવું જણાય છે કે આ પાસા પ્રત્યે સંવેદનશીલ રહીને, સંસદે સદર અધિનિયમમાં સદર પ્રકરણ ઘડ્યું હતું. સદર અધિનિયમની કલમો ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૩, ૧૪૪ અને ૧૪૬ ના વાંચન પરથી પણ આ સ્પષ્ટ થાય છે. કલમ ૧૩૮ એવા ગુનાનું નિર્માણ કરે છે જ્યાં ચેક લખનાર અનાદરની નોટિસ મળ્યાના ૧૫ દિવસની અંદર યથાપ્રસંગ નાણાં મેળવનાર (પેયી) અથવા યોગ્ય મુદતધારક (હોલ્ડર ઇન ડ્યૂ કોર્સ) ને ચેક દ્વારા આવરી લેવાયેલી રકમ ચૂકવવામાં નિષ્ફળ જાય છે, અને ચેકનો અનાદર નિર્દિષ્ટ કારણોસર થયો હોય. કલમ ૧૩૯ એક ખંડનક્ષમ ધારણા ઊભી કરે છે કે ચેકના ધારકે કોઈપણ દેવું અથવા અન્ય જવાબદારીના સંપૂર્ણ અથવા આંશિક નિકાલ માટે ચેક મેળવ્યો હતો. કલમ ૧૪૩ સદર સંહિતામાં નિર્ધારિત સંક્ષિપ્ત ઇન્સાઈ કાર્યવાહીની પદ્ધતિ

લાગુ પાડે છે. કલમ ૧૪૩ (૨) અને (૩) ખૂબ જ પ્રસ્તુત છે અને નીચે મુજબ વંચાય છે:

"૧૪૩. અદાલતની સંક્ષિપ્ત ઇન્સાફી કાર્યવાહી કરવાની સત્તા-

(૧)

(૨) ન્યાયના હિતો સાથે સુસંગત રહીને, આ કલમ હેઠળના કેસની ઇન્સાફી કાર્યવાહી, જ્યાં સુધી વ્યવહાર હોય ત્યાં સુધી, તેના અંત સુધી રોજબરોજ ચાલુ રાખવામાં આવશે, સિવાય કે અદાલતને લેખિતમાં નોંધવાના કારણોસર પછીના દિવસથી આગળ ઇન્સાફી કાર્યવાહી મુલતવી રાખવી જરૂરી જણાય.

(૩) આ કલમ હેઠળની દરેક ઇન્સાફી કાર્યવાહી શક્ય તેટલી ઝડપથી ચલાવવામાં આવશે અને ફરિયાદ દાખલ કર્યાની તારીખથી છ મહિનાની અંદર ઇન્સાફી કાર્યવાહી પૂર્ણ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવશે."

૧૨. તેથી, કાયદાનો આદેશ એવો છે કે સંક્ષિપ્ત ઇન્સાફી કાર્યવાહી સામાન્ય રીતે તેના અંત સુધી રોજબરોજ ચાલુ રાખવી જોઈએ અને અદાલતનો પ્રયાસ ફરિયાદ દાખલ કર્યાની તારીખથી છ મહિનાની અંદર ઇન્સાફી કાર્યવાહી પૂર્ણ કરવાનો હોવો જોઈએ.

૧૩. સદર અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ ને પણ સદર અધિનિયમના પ્રકરણ ૧૭ માં સમાવિષ્ટ કાયદાના અભિગમને ધ્યાનમાં રાખીને વાંચવી અને સમજવી પડશે. ફરિયાદી સામાન્ય રીતે ફરિયાદ પાછળનું ચાલક બળ હોય છે, અને આવી કોઈપણ ફરિયાદમાં સૌથી મહત્વપૂર્ણ સાક્ષી હોય છે. આ પરિસ્થિતિ હોવા છતાં, સદર અધિનિયમની કલમ ૧૪૫(૧) [મૂળમાં કલમ ૪૫(૧)] સામાન્ય નિયમનો એક અપવાદ બનાવે છે, અને જોગવાઈ કરે છે કે ફરિયાદી સોગંદનામા પર પોતાનો પુરાવો આપી શકે છે જે વાજબી અપવાદોને આધીન રહીને, સદર સંહિતા હેઠળની કોઈપણ તપાસ, ઇન્સાફી કાર્યવાહી અને અન્ય કાર્યવાહીઓમાં પુરાવા તરીકે વાંચી શકાશે. આ એક સક્ષમકારી જોગવાઈ છે, જે સંભવતઃ એ કારણસર દાખલ કરવામાં આવી છે કે આ પ્રકારની ફરિયાદ દસ્તાવેજી પુરાવાઓ એટલે કે ચેક, અનાદર મેમો, નોટિસ અને તેની પહોંચ પર આધારિત હોય છે. જો ફરિયાદીએ વ્યક્તિગત રીતે હાજર રહેવું પડે અને અદાલત સમક્ષ પોતાનું નિવેદન નોંધાવવું પડે તો તેમાં જે સમય પસાર થઈ શકે છે તેને ઘટાડવા માટે પણ આ અપવાદ રચવામાં આવ્યો છે. સદર અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ ઘડવા પાછળનો હેતુ સદર અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળ કરવામાં આવેલી ફરિયાદોના નિકાલને ઝડપી બનાવવાનો, અને અદાલત તથા સાક્ષી(ઓ)નો સમય બચાવવાનો, તેમજ એક કે બીજા પક્ષકારને થતા ખર્ચ અને અસુવિધાને નિવારવાનો જણાય છે.

૧૪. સદર અધિનિયમની કલમ ૧૪૫ ની પેટા-કલમ (૧) એવા વિકલ્પની વિચારણા કરે છે જે ફરિયાદી પાસે સોગંદનામા મારફતે પોતાનો પુરાવો રજૂ કરવાનો છે. આરોપીના સંદર્ભની બાદબાકી એક સ્પષ્ટ કારણસર છે જે હવે તરત જ દર્શાવવામાં આવશે.

૧૫. પેટા-કલમ (૨) સૂચવે છે કે ફરિયાદીના સાક્ષીઓ અને આરોપીના સાક્ષીઓ બંનેનો સોગંદનામા પર પુરાવો હોઈ શકે છે. કારણ કે અન્યથા, "સોગંદનામા પર પુરાવો આપનાર કોઈપણ વ્યક્તિની તપાસ કરવા..." માટે "પ્રોસિક્યુશનની અરજી" નો ઉલ્લેખ કરવાની કોઈ જરૂર ન હોત.

૧૬. આ સંક્ષિપ્ત ઇન્સાફી કાર્યવાહી માટે નિર્ધારિત કાર્યપદ્ધતિ સાથે સુસંગત છે (જે સી.આર.પી.સી. હેઠળ સમન્સ કેસની ઇન્સાફી કાર્યવાહી માટે નિર્દિષ્ટ કરેલ છે તે જ સમાન છે. જુઓ: સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૨૬૨). તેના હેઠળ નિર્ધારિત કાર્યપદ્ધતિ આરોપીને સાક્ષી તરીકે ઊભા રહેવાની વિચારણા કરતી નથી. જોકે તે પોતાના વતી સાક્ષીઓની તપાસ કરી શકે છે.

૧૭. તેથી, તે સ્પષ્ટ છે કે સી.આર.પી.સી. ની યોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને, ધારાસભાએ પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી સોગંદનામા મારફતે આરોપીના પુરાવાના કોઈપણ સંદર્ભને જાણીજોઈને બાકાત રાખીને, એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે એક સાક્ષી તરીકે પોતાની જાતને તપાસવાનો વિકલ્પ વાપરવાનું આરોપી પર ખુલ્લું રાખ્યું છે. કારણ કે તે ફોજદારી કાયદાના પ્રાથમિક સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ જશે એટલે કે, આરોપીને તેની પોતાની લેખિત વિનંતી સિવાય

સાક્ષી તરીકે બોલાવી શકાશે નહીં. આરોપી વતી પુરાવામાં સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૩૧૫ ને આધીન રહીને આરોપીના પુરાવાનો સમાવેશ થશે. જો એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૪૫ મુજબ સાક્ષીઓનો પુરાવો સોગંદનામા મારફતે હોઈ શકે, તો આરોપીનો પુરાવો પણ સોગંદનામા મારફતે હોઈ શકે છે.

૧૮. હું એ હકીકતની નોંધ લઉં છું કે કાયદાનો જે પ્રશ્ન મને ઉકેલવા માટે જણાવવામાં આવ્યો છે તે એ જ સમાન પ્રશ્ન હતો જે કર્ણાટક હાઈકોર્ટના વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા અફઝલ પાશા વિ. મોહમ્મદ અમીરજાન (કિમિનલ પિટિશન નં. ૧૬૮૪/૨૦૧૬, તારીખ ૮મી ઓગસ્ટ, ૨૦૧૬ ના રોજ નિર્ણીત) ના કેસમાં તપાસવામાં આવ્યો હતો. કર્ણાટક હાઈકોર્ટના વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા કરવામાં આવેલા પ્રસ્તુત અવલોકનોને હું આ પ્રમાણે ટાંકી શકું છું :

“૨. આ પિટિશન આરોપી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમના વિરુદ્ધ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ (સંક્ષિપ્તતા માટે, હવે પછી ‘એન.આઈ. એક્ટ’ તરીકે ઓળખાશે) ની કલમ ૧૩૮ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાનો આરોપ મૂકતી ફરિયાદ નીચેની અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવી છે. પિટિશનર કેસ લડી રહ્યા છે. જ્યારે કેસ આરોપીના પુરાવા માટે નિયત કરવામાં આવ્યો હતો તે તબક્કે, તેમણે મૌખિક પુરાવાના બદલામાં સોગંદનામું દાખલ કરવા માટે અદાલતની પરવાનગી માંગતી એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૪૫(૨) હેઠળ અપિલકેશન દાખલ કરી હોવાનું કહેવાય છે.

ટ્રાયલ કોર્ટે તે માન્ય નથી તેવા આધાર પર અપિલકેશન નામંજૂર કરતાં, હાલની પિટિશન દાખલ કરવામાં આવી છે.

૩. પિટિશનર વતી વિદ્વાન વકીલ એવી દલીલ કરવા માટે એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૪૫ ની ભાષા પર આધાર રાખે છે કે ટ્રાયલ કોર્ટે જોગવાઈના આશયને ધ્યાનમાં લીધો નથી, જેનું અર્થઘટન સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા ઈન્ડિયન બેંક એસોસિએશન વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, (૨૦૧૪) ૫ એસસીસી ૫૮૦ ના કેસમાં કરવામાં આવ્યું છે.

૪. બીજી તરફ, સામાવાળા વતી વિદ્વાન વકીલ રજૂઆત કરશે કે ટ્રાયલ કોર્ટે માંડવી કોઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ વિ. નિમેષ બી. ઠાકોર, (૨૦૧૦) ૩ એસસીસી ૮૩ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદાના સંદર્ભમાં અપિલકેશનને યોગ્ય રીતે નામંજૂર કરી છે. સદર કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત હાઈકોર્ટ સાથે સંમત થઈ ન હતી જેણે એવું ઠરાવ્યું હતું કે કલમ ૧૪૫(૧) ફરિયાદીને સોગંદનામા પર પુરાવો આપવાનો અધિકાર આપે છે. પરંતુ આરોપીને આવો કોઈ સમાન અધિકાર આપવામાં આવ્યો નથી. ધારાસભાએ દેખીતી રીતે એવું માન્યું હતું કે, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) હેઠળ પોતાની વિરુદ્ધ સાક્ષી બનવાની ફરજ પાડવામાંથી આરોપીને અપાયેલી મુક્તિ, એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૪૫ ની પેટા-કલમમાં ફરિયાદી શબ્દ સાથે આરોપી શબ્દનો સમાવેશ કરવાની ખાતરી આપતી નથી. હાઈકોર્ટે આગળ જઈને એવું ઠરાવ્યું હતું કે, માત્ર

એટલા માટે કે કલમ ૧૪૫ આરોપીને સોગંદનામા પર પુરાવો આપવાની સ્પષ્ટપણે પરવાનગી આપતી નથી, તેનો અર્થ એવો નથી કે જ્યાં સુધી આવી પરવાનગી નકારવા માટે વાજબી અને વ્યાજબી આધાર ન હોય ત્યાં સુધી મેજિસ્ટ્રેટ તે જ સમાનતા લાગુ કરીને આરોપીને તેમ કરવાની મંજૂરી આપી શકે નહીં. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે એન.આઇ. એક્ટ અથવા કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર, ૧૯૭૩ (સંક્ષિપ્તતા માટે, હવે પછી ‘સીઆરપીસી’ તરીકે ઓળખાશે) માં આરોપી દ્વારા સોગંદનામા પર પુરાવો આપવા પર કોઈ સ્પષ્ટ પ્રતિબંધ નથી. આરોપીને સોગંદનામા મારફતે પુરાવો રજૂ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.

હાઈકોર્ટના ઉપરોક્ત તર્ક સામે વાંધો ઉઠાવતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“૪૬. આ મુદ્દા પર, અમને ડર છે કે હાઈકોર્ટે પોતાની હદ ઓળંગી દીધી છે અને એવો માર્ગ અપનાવ્યો છે જે કાયદાકીય કાર્યો પોતાના હાથમાં લેવા સમાન છે. કલમ ૧૪૩ (વાસ્તવમાં કલમ ૧૪૫) ના માત્ર વાંચનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ધારાસભાએ ફરિયાદીને સોગંદનામા પર પોતાનો પુરાવો આપવાની જોગવાઈ કરી છે અને આરોપી માટે તે જ રીતે કરવાની જોગવાઈ કરી નથી. પરંતુ હાઈકોર્ટે એવું વિચાર્યું કે કલમ ૧૪૫ ની પેટા-કલમ (૧) માં ફરિયાદીની સાથે આરોપીનો ઉલ્લેખ ન કરવો એ માત્ર ધારાસભાની ચૂક હતી જેને તે મુશ્કેલી વિના પૂરી કરી શકે છે. ભલે

ધારાસભાએ પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી કલમ ૧૪૫(૧) માં ફરિયાદી શબ્દ સાથે આરોપી શબ્દનો સમાવેશ કરવો યોગ્ય ન માન્યો હોય, તેનો અર્થ એવો નથી કે જ્યાં સુધી આવી પરવાનગી નકારવા માટે કોઈ વાજબી અને વ્યાજબી આધાર ન હોય ત્યાં સુધી મેજિસ્ટ્રેટ તે જ સમાનતા લાગુ કરીને આરોપીને સોગંદનામા પર પોતાનો પુરાવો આપવાની મંજૂરી આપી શકે નહીં.

૪૭. હાઈકોર્ટના તર્કમાં બે દેખીતી ભૂલો છે. પ્રથમ, જો ધારાસભાએ પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી કલમ ૧૪૫(૧) માં ફરિયાદી શબ્દ સાથે આરોપી શબ્દનો સમાવેશ કરવો યોગ્ય ન માન્યો હોય..... , તો હાઈકોર્ટ માટે પોતાની જાતે ધારી લીધેલી ખાલી જગ્યા પૂરવાનું ખુલ્લું ન હતું. બીજું, ચેક અનાદરના કેસમાં ફરિયાદી અને આરોપીના પુરાવા વચ્ચે સમાનતા દર્શાવવામાં હાઈકોર્ટ ભૂલમાં હતી. સદર અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળની ફરિયાદમાં ફરિયાદીનો કેસ મોટે ભાગે દસ્તાવેજી પુરાવા પર આધારિત હશે.

૪૮. બીજી તરફ, આરોપી, મોટી સંખ્યામાં કેસોમાં, બિલકુલ પુરાવો રજૂ ન પણ કરે અને ફરિયાદ પક્ષને તેના પોતાના પુરાવા પર ટકવા અથવા પડવા દે. જો બચાવ પક્ષ કોઈ પુરાવો રજૂ કરે, તો તેના પુરાવાનું સ્વરૂપ દસ્તાવેજી હોવું જરૂરી નથી; તમામ સંભાવનાઓમાં, બચાવ પક્ષ એવી ધારણાનું ખંડન કરવા માટે અન્ય પ્રકારના પુરાવા રજૂ કરશે કે ચેક આપવો

એ કોઈ દેવું કે જવાબદારીના નિકાલ માટે ન હતો. એક અનાદરના કેસમાં ફરિયાદીના પુરાવાના સ્વરૂપ અને આરોપીના પુરાવા વચ્ચેનો આ મૂળભૂત તફાવત છે. તેથી, બચાવ પક્ષના પુરાવાને ફરિયાદીના પુરાવા સમાન ગણવો અને આરોપીને પણ તે જ વિકલ્પ આપવો ખોટો છે.”

૫. ઉપરોક્ત બાબતોના સંદર્ભમાં, આ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટેનો મુદ્દો એ છે કે શું એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૪૫ ના સૂરને ધ્યાનમાં રાખીને આરોપી માટે સોગંદનામા મારફતે પુરાવો રજૂ કરવો અમાન્ય રહેશે કે કેમ.

એવું જણાય છે કે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ (સુધારા અને પરચૂરણ જોગવાઈઓ) અધિનિયમ, ૨૦૦૨ દ્વારા એન.આઈ. એક્ટની કલમો ૧૪૩ થી ૧૪૭ દાખલ કરવામાં આવી હતી. ૨૦૦૨ ના અધિનિયમના હેતુઓ અને કારણોમાં દર્શાવેલ નવા કાયદા લાવવાના ઉદ્દેશો પૈકીનો એક ઉદ્દેશ કેસોના નિકાલને ઝડપી બનાવવાના હેતુથી સદર અધિનિયમ હેઠળના કેસોની સંક્ષિપ્ત ઇન્સાફી કાર્યવાહીની જોગવાઈ કરવાનો હતો. કલમ ૧૪૩ એન.આઈ. એક્ટ હેઠળના કેસોની સંક્ષિપ્ત ઇન્સાફી કાર્યવાહી ચલાવવાની જોગવાઈ કરે છે. તેથી સીઆરપીસી ની કલમો ૨૬૨ થી ૨૬૫ લાગુ થશે. એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૪૫, ઇન્સાફી કાર્યવાહીમાં પુરાવા રજૂ કરવાની પદ્ધતિમાં એક ફેરફાર પૂરો પાડે છે, અને સોગંદનામા મારફતે પુરાવાની મંજૂરી આપે છે.

સરળ સંદર્ભ માટે સદર કલમ નીચે મુજબ ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવી છે:

“૧૪૫. સોગંદનામા પર પુરાવો.- (૧) કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસિજર, ૧૯૭૩ માં ગમે તે સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, ફરિયાદીનો પુરાવો તેમના દ્વારા સોગંદનામા પર આપી શકાશે અને તમામ વાજબી અપવાદોને આધીન રહીને સદર સંહિતા હેઠળની કોઈપણ તપાસ, ઇન્સાફી કાર્યવાહી અથવા અન્ય કાર્યવાહીમાં પુરાવા તરીકે વાંચી શકાશે.

(૨) અદાલત, જો તેને યોગ્ય લાગે તો, અને ફરિયાદ પક્ષ અથવા આરોપીની અરજી પર, તેમાં સમાવિષ્ટ હકીકત અંગે સોગંદનામા પર પુરાવો આપનાર કોઈપણ વ્યક્તિને સમન્સ પાઠવી તપાસ કરશે.”

પેટા-કલમ (૧) એવા વિકલ્પની વિચારણા કરે છે જે ફરિયાદી પાસે સોગંદનામા મારફતે પોતાનો પુરાવો રજૂ કરવાનો છે. આરોપીના સંદર્ભની બાદબાકી એક સ્પષ્ટ કારણસર છે જે હવે તરત જ દર્શાવવામાં આવશે.

પેટા-કલમ (૨) સૂચવે છે કે ફરિયાદીના સાક્ષીઓ અને આરોપીના સાક્ષીઓ બંનેનો સોગંદનામા પર પુરાવો હોઈ શકે છે. કારણ કે અન્યથા, સોગંદનામા પર પુરાવો આપનાર કોઈપણ વ્યક્તિની તપાસ કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષની અરજીનો ઉલ્લેખ કરવાની કોઈ જરૂર ન હોત...”

આ સંક્ષિપ્ત ઇન્સાફી કાર્યવાહી માટે નિર્ધારિત કાર્યપદ્ધતિ સાથે સુસંગત છે (જે સીઆરપીસી હેઠળ સમન્સ કેસની ઇન્સાફી કાર્યવાહી માટે નિર્દિષ્ટ

કરેલ છે તે જ સમાન છે. જુઓ: સીઆરપીસી ની કલમ ૨૬૨). તેના હેઠળ નિર્ધારિત કાર્યપદ્ધતિ આરોપીને સાક્ષી તરીકે ઊભા રહેવાની વિચારણા કરતી નથી. જોકે તે પોતાના વતી સાક્ષીઓની તપાસ કરી શકે છે.

સીઆરપીસી ના પ્રકરણ ૨૪ માં તપાસ અને ઈન્સાફી કાર્યવાહી અંગેની સામાન્ય જોગવાઈઓ સમાવિષ્ટ છે. તેની કલમ ૩૧૫ નીચે મુજબ વંચાય છે:-

“૩૧૫. આરોપી વ્યક્તિ સક્ષમ સાક્ષી હોવા બાબત.-

(૧) ફોજદારી અદાલત સમક્ષ ગુનાનો આરોપ ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિ બચાવ પક્ષ માટે સક્ષમ સાક્ષી રહેશે અને તેની સામે અથવા તે જ ઈન્સાફી કાર્યવાહીમાં તેની સાથે સંયુક્ત રીતે આરોપ મૂકવામાં આવેલી કોઈપણ વ્યક્તિ સામે મૂકવામાં આવેલા આરોપોને ખોટા સાબિત કરવા માટે સોગંદ પર પુરાવો આપી શકશે:

પરંતુ શરત એ છે કે-

(એ) તેની પોતાની લેખિત વિનંતી સિવાય તેને સાક્ષી તરીકે બોલાવી શકાશે નહીં;

(બી) તેના દ્વારા પુરાવો આપવામાં નિષ્ફળતાને કોઈપણ પક્ષકારો અથવા અદાલત દ્વારા કોઈ ટિપ્પણીનો વિષય બનાવવામાં આવશે નહીં અથવા

તેની પોતાની વિરુદ્ધ કે તે જ ઇન્સાફી કાર્યવાહીમાં તેની સાથે સંયુક્ત રીતે આરોપ મૂકવામાં આવેલી કોઈપણ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ કોઈ ધારણા ઊભી થશે નહીં

(૨) કોઈપણ ફોજદારી અદાલતમાં કલમ ૯૮, અથવા કલમ ૧૦૭, અથવા કલમ ૧૦૮, અથવા કલમ ૧૦૯, અથવા કલમ ૧૧૦ હેઠળ અથવા પ્રકરણ ૯ હેઠળ અથવા પ્રકરણ ૧૦ ના ભાગ બી, ભાગ સી અથવા ભાગ ડી હેઠળ જેની સામે કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હોય તેવી કોઈપણ વ્યક્તિ આવી કાર્યવાહીમાં સાક્ષી તરીકે પોતાને રજૂ કરી શકે છે:

પરંતુ શરત એ છે કે કલમ ૧૦૮, કલમ ૧૦૯ અથવા કલમ ૧૧૦ હેઠળની કાર્યવાહીમાં, આવી વ્યક્તિ દ્વારા પુરાવો આપવામાં નિષ્ફળતાને પક્ષકારો પૈકીના કોઈપણ દ્વારા અથવા અદાલત દ્વારા કોઈ ટિપ્પણીનો વિષય બનાવવામાં આવશે નહીં અથવા તેની વિરુદ્ધ કે તે જ તપાસમાં તેની સાથે સંયુક્ત રીતે જેની સામે કાર્યવાહી કરવામાં આવી હોય તેવી અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ કોઈ ધારણા ઊભી થશે નહીં.”

તેથી, તે સ્પષ્ટ છે કે સી.આર.પી.સી. ની યોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને, ધારાસભાએ પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી સોગંદનામા મારફતે આરોપીના પુરાવાના કોઈપણ સંદર્ભને જાણીજોઈને બાકાત રાખીને, એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે એક સાક્ષી તરીકે પોતાની જાતને તપાસવાનો વિકલ્પ વાપરવાનું આરોપી પર ખુલ્લું રાખ્યું છે. કારણ

કે તે ફોજદારી કાયદાના પ્રાથમિક સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ જશે એટલે કે, આરોપીને તેની પોતાની લેખિત વિનંતી સિવાય સાક્ષી તરીકે બોલાવી શકાશે નહીં. આરોપી વતી પુરાવામાં સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૩૧૫ ને આધીન રહીને આરોપીના પુરાવાનો સમાવેશ થશે. જો એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૪૫ મુજબ સાક્ષીઓનો પુરાવો સોગંદનામા મારફતે હોઈ શકે, તો આરોપીનો પુરાવો પણ સોગંદનામા મારફતે હોઈ શકે છે.

કલમ ૧૪૫ ની વધુ ઝીણવટભરી તપાસ સૂચવશે કે તેનો હેતુ ઇન્સાફી કાર્યવાહી શક્ય તેટલી ઝડપથી પૂર્ણ થાય તેની ખાતરી કરવાનો છે. સદર જોગવાઈ ફરિયાદી અને તેમના સાક્ષીઓની ઉલટતપાસ કરવાના આરોપીના અધિકારને કોઈપણ રીતે અસર કરતી નથી. સદર જોગવાઈ બચાવ પક્ષના પુરાવાને પણ સોગંદનામા દ્વારા રજૂ કરવા સક્ષમ બનાવે છે. આમ, સદર જોગવાઈ સંપૂર્ણપણે પ્રક્રિયાગત પ્રકારની છે. આ સંદર્ભમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે શ્રીનાથ વિ. રાજેશ, એઆઈઆર ૧૯૯૮ એસસી ૧૮૨૭ માં ઠરાવ્યું છે કે કોઈપણ પ્રક્રિયાગત કાયદાનું અર્થઘટન કરતી વખતે, જ્યાં એક કરતાં વધુ અર્થઘટન શક્ય હોય, ત્યાં ન્યાયને ટાળ્યા વિના કાર્યપદ્ધતિને ટૂંકાવે તેવા અર્થઘટનને સ્વીકારવું જોઈએ. પ્રક્રિયાગત કાયદો હંમેશા ગોંડા હોય છે અને તે ન્યાયની સહાયમાં હોય છે. (જુઓ: કેએસએલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ વિ. ખંડેલવાલ, ૨૦૦૬(૧) એમએચ.એલજે (ક્રિ) ૮૬).

માંડવી કોઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં આ બાબતની તપાસ કરી નથી.

બીજી તરફ, ઈન્ડિયન બેંક એસોસિએશન (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના વધુ તાજેતરના નિર્ણયમાં અપનાવવામાં આવેલ અભિગમ અને જારી કરાયેલા નિર્દેશો આરોપી દ્વારા સોગંદનામા પર પુરાવાની વિચારણા કરે છે. પ્રસ્તુત ભાગ નીચે મુજબ ઉદ્ઘૂત કરવામાં આવ્યો છે:

“નિર્દેશો:

૨૧. વિવિધ હાઇકોર્ટો દ્વારા આપવામાં આવેલા ઘણા નિર્દેશો, અમારા મતે, નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળના કેસો ચલાવતી દેશભરની ફોજદારી અદાલતો દ્વારા અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે, જેના માટે નીચે મુજબના નિર્દેશો આપવામાં આવે છે:-

(૧) મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ/જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ (એમએમ/જેએમ), જે દિવસે સદર અધિનિયમની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ફરિયાદ રજૂ કરવામાં આવે તે દિવસે ફરિયાદની ચકાસણી કરશે, અને જો ફરિયાદ સાથે સોગંદનામું હોય, અને જો સોગંદનામું તથા દસ્તાવેજો, જો કોઈ હોય તો, વ્યવસ્થિત જણાય, તો તેની નોંધ લેશે અને સમન્સ ઇશ્યૂ કરવાનો નિર્દેશ આપશે.

(૨) સમન્સ ઇશ્યૂ કરતી વખતે એમએમ/જેએમ એ વ્યવહાર અને વાસ્તવિક અભિગમ અપનાવવો જોઈએ. સમન્સ યોગ્ય સરનામાં પર અને

ટપાલ દ્વારા તેમજ ફરિયાદી પાસેથી મેળવેલા ઈ-મેલ સરનામે મોકલવા જોઈએ. આરોપી પર નોટિસ બજાવવા માટે યોગ્ય કેસોમાં અદાલત પોલીસ અથવા નજીકની અદાલતની મદદ લઈ શકે છે. હાજરીની નોટિસ માટે ટૂંકી તારીખ નક્કી કરવી જોઈએ. જો સમન્સ બજાવણી વગર પાછો આવે, તો તાત્કાલિક અનુવર્તી પગલાં લેવા જોઈએ.

(૩) અદાલત સમન્સમાં દર્શાવી શકે છે કે જો આરોપી કેસની પ્રથમ સુનાવણી વખતે ગુનાઓના સમાધાન માટે અપ્લિકેશન કરે અને, જો આવી અપ્લિકેશન કરવામાં આવે, તો અદાલત વહેલામાં વહેલી તકે યોગ્ય હુકમો પસાર કરી શકે છે.

(૪) જ્યારે આરોપી હાજર થાય ત્યારે ટ્રાયલ દરમિયાન તેની હાજરી સુનિશ્ચિત કરવા માટે અદાલતે તેને જામીનપત્ર રજૂ કરવાનો નિર્દેશ આપવો જોઈએ અને તેને પોતાના બચાવનો જવાબ નોંધાવવા સક્ષમ બનાવવા માટે સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૨૫૧ હેઠળ નોટિસ લેવા જણાવવું જોઈએ અને બચાવ પક્ષના પુરાવા માટે કેસ નિયત કરવો જોઈએ, સિવાય કે આરોપી દ્વારા ઉલટતપાસ માટે સાક્ષીને ફરી બોલાવવા માટે કલમ ૧૪૫(૨) હેઠળ અપ્લિકેશન કરવામાં આવે.

(૫) સંબંધિત અદાલતે ખાતરી કરવી જોઈએ કે કેસ સોંપાયના ત્રણ મહિનાની અંદર ફરિયાદીની સરતપાસ, ઉલટતપાસ અને ફેરતપાસ હાથ ધરવી જોઈએ. અદાલત પાસે સાક્ષીઓને અદાલતમાં તપાસવાને બદલે

તેમના સોગંદનામા સ્વીકારવાનો વિકલ્પ છે. જ્યારે અદાલત દ્વારા આ અંગે નિર્દેશ આપવામાં આવે ત્યારે ઉલટતપાસ માટે ફરિયાદના સાક્ષીઓ અને આરોપી ઉપલબ્ધ હોવા જોઈએ.

૨૨. તેથી, અમે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ આવતા કેસોના ઝડપી અને ત્વરિત નિકાલ માટે ઉપરોક્ત કાર્યપદ્ધતિઓનું પાલન કરવા કલમ ૧૩૮ ના કેસો ચલાવતી દેશની તમામ ફોજદારી અદાલતોને નિર્દેશ આપીએ છીએ. આ સાથે રીટ પિટિશનનો ઉપરોક્ત મુજબ નિકાલ કરવામાં આવે છે.”

આકસ્મિક રીતે, ઉપરોક્ત ચુકાદામાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ જણાવીને નીચેના નિર્ણયોમાં વ્યક્ત કરાયેલા મંતવ્યોને મંજૂરી સાથે સંદર્ભ આપ્યો છે:-

“૨૨. અમે નોંધીએ છીએ કે, તે તમામ પાસાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, દેશની કેટલીક હાઇકોર્ટોએ નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળના કેસોના ઝડપી નિકાલ માટે અમુક કાર્યપદ્ધતિઓ નિર્ધારિત કરી છે. આ સંદર્ભમાં, કેએસએલ એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. મન્નાલાલ ખંડેલવાલ, ૨૦૦૫ ક્રિ.એલ.જે. ૧૨૦૧ (બોમ્બે), ઇન્ડો ઇન્ટરનેશનલ લિમિટેડ વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, ૨૦૦૬ ક્રિ.એલ.જે. ૨૦૮, અને હરીશચંદ્ર બિયાણી વિ. સ્ટોક હોલ્ડિંગ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા લિમિટેડ, (૨૦૦૬) ૪ માહ.એલજે ૩૮૧ માં બોમ્બે હાઇકોર્ટના ચુકાદાઓ, મેગમા

લીઝિંગ લિમિટેડ વિ. સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બેંગાલ, (૨૦૦૭) ૩ સીએચએન ૫૭૪ માં કલકત્તા હાઇકોર્ટના ચુકાદા, અને રાજેશ અગ્રવાલ વિ. સ્ટેટ, આઈએલઆર (૨૦૧૦) ૬ દિલ્લી ૬૧૦ માં દિલ્લી હાઇકોર્ટના ચુકાદાનો સંદર્ભ લઈ શકાય છે.”

કેએસએલ એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. મન્નાલાલ ખંડેલવાલ (ઉપરોક્ત) માં, બોમ્બે હાઇકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે સદર અધિનિયમના અંતર્નિહિત ઉદ્દેશ્યને પૂર્ણ કરવા માટે અમુક નિર્દેશો જારી કર્યા છે, જે પૈકીનો એક નીચે મુજબ વંચાય છે:-

“(બી) સંબંધિત અદાલતે ખાતરી કરવી જોઈએ કે કેસ સોંપાયાના ત્રણ મહિનાની અંદર ફરિયાદીની સરતપાસ, ઉલટતપાસ અને ફેરતપાસ પૂર્ણ થવી જોઈએ. અદાલત પાસે સાક્ષીઓને અદાલતમાં તપાસવાને બદલે તેમના સોગંદનામા સ્વીકારવાનો વિકલ્પ છે. જ્યારે અદાલત દ્વારા આ અંગે નિર્દેશ આપવામાં આવે ત્યારે ઉલટતપાસ માટે ફરિયાદના સાક્ષીઓ અને આરોપી ઉપલબ્ધ હોવા જોઈએ.” (ભાર ઉમેરેલ છે)

મેસર્સ ઇન્ડો-ઇન્ટરનેશનલ લિમિટેડ વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, (ઉપરોક્ત) માં, કેએસએલ એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. મન્નાલાલ ખંડેલવાલ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે અને તેનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે.

હરીશચંદ્ર બિયાણી વિ. સ્ટોક હોલ્ડિંગ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) માં, બોમ્બે હાઇકોર્ટ ફરીથી કેએસએલ એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. મન્નાલાલ ખંડેલવાલ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયને લાગુ કર્યો છે અને તેનું પાલન કર્યું છે.

મેગ્મા લીઝિંગ લિમિટેડ વિ. સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બેંગાલ (ઉપરોક્ત) માં, કેએસએલ એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. મન્નાલાલ ખંડેલવાલ (ઉપરોક્ત) નો સંદર્ભ છે, અને કલમ ૧૪૫ આરોપી અથવા બચાવ પક્ષને સોગંદનામા દ્વારા પુરાવો રજૂ કરવા સક્ષમ બનાવે છે તેવું ઠરાવવામાં તેનો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો છે અને તેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે.

રાજેશ અગ્રવાલ વિ. સ્ટેટ અને અન્ય, (ઉપરોક્ત) માં, ફરીથી કેએસએલ એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ વિ. મન્નાલાલ ખંડેલવાલ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયને લાગુ કરવામાં આવ્યો છે અને આ નિર્ણયોમાં લેવાયેલા સુસંગત અભિગમને ઉપર દર્શાવેલ નિર્દેશ નં. ૫ માં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા મંજૂર અને લાગુ કરવામાં આવ્યો છે.

તેથી, ન્યાયિક ઔચિત્ય જાળવી રાખીને, જ્યારે ભિન્ન અભિગમ તે જ અદાલતની સમક્ષ બેન્ચનો હોય ત્યારે સર્વોચ્ચ અદાલતના પાછળથી આવેલા ચુકાદાને સલામત રીતે લાગુ કરી શકાય છે.

તદનુસાર, આ પિટિશન મંજૂર કરવામાં આવે છે. ટ્રાયલ કોર્ટને તેમની વિનંતી પર, સી.આર.પી.સી. ની કલમ ૩૧૫ અનુસાર પિટિશનરનો સોગંદનામા પરનો પુરાવો સ્વીકારવા અને કાયદા અનુસાર પેન્ડિંગ કેસ ચલાવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે.”

૧૯. પ્રશ્ન હેઠળના મુદ્દા અંગે કર્ણાટક હાઈકોર્ટના વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા આપવામાં આવેલા કારણો સાથે હું સંપૂર્ણપણે સંમત છું અને હું તેનું પાલન કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકું છું.

૨૦. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાને લેતાં, આ અપિલિકેશન મંજૂર કરવામાં આવે છે. ક્રિમિનલ કેસ નં. ૩૧૪૫/૨૦૧૪ માં અપિલિકેશન એક્ટિઝબિટ ૧૨૮ નીચે ત્રીજા એડિશનલ સિવિલ જજ, હિંમતનગર દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ વાદગ્રસ્ત હુકમ રદબાતલ અને બાતલ કરવામાં આવે છે. અરજદાર – આરોપી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપિલિકેશન એક્ટિઝબિટ ૧૨૮ આથી મંજૂર કરવામાં આવે છે. ટ્રાયલ કોર્ટે અરજદાર – આરોપીને સોગંદનામા મારફતે પોતાના સાક્ષીઓનો પુરાવો, જો કોઈ હોય તો, સહિત પોતાનો પુરાવો રજૂ કરવાની પરવાનગી આપવાની રહેશે. જોકે, એ સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર નથી કે જ્યારે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા આરોપી અને તેમના સાક્ષીઓને ઉલટતપાસ માટે ઉપસ્થિત રહેવા નિર્દેશ આપવામાં આવે ત્યારે તેમણે તે માટે ઉપલબ્ધ રહેવું જ પડશે.

(જે.બી. પારડીવાલા, ન્યાયમૂર્તિ)

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.